

04/02/2021

Vulnerabilitat relacional i impacte emocional: les cicatrius invisibles de la pobresa contemporània.

Les conseqüències socials i psicològiques de la crisi financera del 2008 van ampliar el risc d'exclusió social a persones de capes socials que semblaven estar sota la salvaguarda del mercat laboral i de l'estat de benestar. En aquest context, investigadors del Departament d'Antropologia Social i Cultural van analitzar l'impacte emocional i social de la pobresa en un estudi realitzat a través d'entrevistes personals. Els resultats revelen una desigualtat social creixent, cada vegada més difícil de combatre, i alerten de la necessitat urgent de restablir la dignitat i afavorir la inclusió dels individus que es veuen afectats per l'empobriment.

«Vivo en mis cuatro paredes: la habitación de alquiler. Venir al comedor social es el único contacto y relación que tengo con otras personas. De lo contrario no sé qué razones tendría para seguir viviendo».

Aquest fou el testimoni d'en **Jacinto, un usuari d'un menjador social forçat a recórrer a ajut social als 60 anys**, després d'un llarg i tortuós camí de baixada pel qual va perdre la feina, el seu pis, es divorcià, perdé el contacte amb amics i familiars i patí una malaltia greu que li generà

invalidesa.

L'aïllament i la desolació d'en Jacinto (un nom fictici) motivà el disseny d'un projecte de recerca orientat a investigar l'impacte de l'experiència de la pobresa en la dignitat de l'individu, en les relacions socials i en el benestar emocional. **El projecte guanyà el II Concurso FOESSA de Proyecto de Investigación (2019)**, i tot just s'ha publicat el resultat d'aquest viatge antropològic per les dimensions socials i emocionals de la pobresa.

La recerca estava inicialment motivada per l'anàlisi de les conseqüències de la crisi financera de 2008, que posà de manifest que la pobresa també pot arribar a capes socials que semblaven estar relativament aixoplugades de l'exclusió social. La prospecció inicial va fer evident, però, que la pobresa no és tant un estat sinó un procés de desgast i fractura, que **afecta a l'individu amb més o menys virulència en funció de l'exposició a la carestia i als recursos o capitals dels que disposa** (socials, educatius, psicològics i naturalment econòmics). Entendre la pobresa com un procés possibilita inserir en un *continuum* tant casos de mobilitat social descendent (persones que van perdre la feina i no van poder assumir els deutes, per exemple) com casos d'exclusió social severa (sense sostre, persones amb malalties greus o addiccions, etc.).

Generalment, quan es parla de pobresa se sol pensar en la manca de recursos materials (diners, habitatge, aliment, roba, etc.). Però, més enllà de l'impacte econòmic, **implica una erosió de les relacions socials de l'individu i del seu estat emocional**, que de vegades desencadena trastorns i problemes greus de salut. L'objectiu de la recerca era, per tant, explorar les dimensions relacionals (deteriorament del suport social) i emocional (impacte simbòlic i psicològic) de la pobresa. Es va emprar una metodologia mixta (anàlisi de xarxes personals, entrevistes semi-estructurades i treball etnogràfic) i es van seleccionar 20 casos en profunditat i mot diversos a diferents punts d'atenció social distribuïts per Castelló, Madrid, Albacete i Catalunya.

La **perspectiva relacional analitzà la interacció entre el procés d'empobriment i el deteriorament efectiu de suport social de l'individu**, així com el capital social (el que circula a través de les relacions de l'individu) i la reciprocitat (la possibilitat de restituir béns, favors o serveis). En els casos d'exclusió social severa advertim una reducció dràstica de relacions personals i una presència important de "professionals" (treballadores socials, psicòlegs, etc.), que passen a assolir rols emocionals fonamentals. Tanmateix trobem preocupants nivells de patiment de violència estructural i, en tots els casos, una marcada presència de llaços homofílics (és a dir, relacions socials que comparteixen els mateixos trets socioeconòmics que la persona empobrida) que revelen un procés de desigualtat creixent que dificulten combatre els estereotips de la pobresa i fan més permeables les fronteres entre classes socials. L'anàlisi de les principals esferes relacionals (família, amics,) i del tipus d'interacció entre els diversos agents implicats (usuaris, tècnics, voluntaris, etc.) va permetre entendre millor el rol fonamental de les xarxes socials en el benestar d'aquestes persones.

L'anàlisi emocional es basà en entrevistes introspectives que manifesten l'experiència de la soledat i l'exclusió en primera persona (testimonis), així com la manera en què operen l'estigma, la violència estructural o la vergonya en l'experiència de la pobresa en la societat contemporània. Aquests elements així mateix es relacionen amb dimensions com la salut física, les relacions de gènere, els ideals i expectatives de classe social o els aspectes simbòlics que

envolten a la pobresa.

L'estudi posa de manifest tant la **necessitat de restablir la dignitat de les persones en risc d'exclusió** com els reptes que afronta la societat i les institucions socials per aconseguir la inclusió d'un nombre creixent de persones que s'estan quedant al marge de la societat més àmplia, particularment en un moment en què ni l'estat de benestar ni el mercat laboral poden garantir la inclusió de les persones més vulnerables.

Hugo Valenzuela-Garcia, Miranda Jessica Lubbers, José Luis Molina

Departament d'Antropologia Social i Cultural
Universitat Autònoma de Barcelona

Hugo.valenzuela@uab.cat; mirandajessica.lubbers@uab.cat; joseluis.molina@uab.cat

Referències

H. Valenzuela-Garcia, Lubbers, M. J., i Molina, J. L. (2020), **Vivo entre cuatro paredes. La vulnerabilidad relacional en contextos de exclusión social**, *Colección Estudios* vol. 45. 224 pp. Madrid: FOESSA. ISBN 978-84-8440-697-6

[View low-bandwidth version](#)